

HENRICUS JOANNES WITKAM

27 december 1914 – 6 december 1982

Onverwacht is op 6 december 1982 te Leiden overleden Henricus Joannes Witkam, bekend als repetitor Romeins recht en vooral als onderzoeker van de vroegste geschiedenis van de Leidse universiteit.

Witkam werd geboren te Goes op 27 december 1914. Hij deed gymnasium-bêta in Eindhoven, studeerde enige jaren in Delft, maar zwaaide om naar rechten in Leiden. Het kandidaats behaalde hij nog voor de Tweede Wereldoorlog. Maar de sluiting van de universiteit in de oorlog en de zorg voor zijn gezin, dat na zijn huwelijk in 1944 allengs groeide, stonden de voltooiing van zijn rechtenstudie in de weg. Voortaan repeteerde Witkam Romeins recht. Vele honderden studenten hebben zich in zijn kamer op de eerste verdieping van Rapenburg 21 zijn vaak onzachtzinnige spot en onomwonden terechtwijzingen laten welgevallen. Égards waren niet Witkams sterkste kant. Aan zijn grimmige humor paarde hij echter opgewektheid en hulpvaardigheid. En het getuigt van de kwaliteit, althans de uitstekende faam van zijn onderricht, dat studenten in groten getale zijn hulp bleven zoeken. Pas in de laatste paar jaren werd het aantal repetenten minder, deels doordat het werk door werkgroepen binnen de juridische faculteit werd overgenomen, deels doordat Witkam vanaf het eind der jaren '60 meer en meer tijd nam voor zijn historisch onderzoek.

In 1967 en 1969 deed Witkam in het Leidse Jaarboekje zijn studies verschijnen over Jean Gillot, een Leidse ingenieur uit de 17de eeuw. Deze had gewoond aan het Rapenburg, nu nr. 21, waar Witkam zelf woonde. Bij Gillot, zo stelde Witkam vast, had in 1640-1641 René Descartes ingewoond. Door het aanbrengen van een bronzen gedenkplaat op de gevel van zijn huis trachtte Witkam de herinnering aan dit feit te verlevendigen. Via Gillot kwam Witkam tot een onderzoek naar de bouw van de anatomie en de bibliotheek in de Falibagijnenkerk, beschreven in twee forse artikelen in 1967 en 1968. Nu was het moment gekomen waarop hij zich kon zetten tot de verwerkelijking van een lang gekoesterd plan: de ontsluiting van het Dachbouck van Jan van Hout, secretaris van de universiteit van 1575 tot 1596. Van Houts Dachbouck is voor de jaren 1580 tot 1594 een goudmijn van informatie over de geschiedenis van de universiteit. Witkam was van oordeel, dat deze bron onvoldoende toegankelijk was gemaakt. Hij wilde het Dachbouck ontsluiten, en deed dit door alle zaken die er in chro-

nologische orde in vermeld staan te rangschikken in de alfabetische volgorde van de oorspronkelijke, erbij behorende onderwerpenregisters. Bij elk onderwerp gaf hij dan de teksten uit het Dachbouck, maar ook uit tal van andere oude archivalische bronnen, alsmede verwijzingen naar recentere literatuur. Het geheel verscheen van 1970 tot 1974 in tien delen onder de titel *De Dagelijkse Zaken van de Leidse Universiteit van 1581 tot 1596*. Naast Molhuysens *Bronnen* is het de voornaamste bronnenpublicatie voor de 16de-eeuwse geschiedenis van de universiteit. Sommige gebruikers vinden het werk door zijn inrichting moeilijk te hanteren. Maar vlot leesbare boeken heeft Witkam met zijn *Dagelijkse Zaken* niet willen bieden. Hij beoogde slechts, voor de onderzoeker van het deels nog braakliggende terrein van de vroege geschiedenis van de universiteit de bronnen beter toegankelijk te maken. In deze opzet is hij uitnemend geslaagd, niet in het minst door de talrijke uitvoerige registers die hij aan zijn werk heeft toegevoegd.

In 1975 deed Witkam in drie deeltjes zijn *Immatriculatie en recensie in de Leidse universiteit van 1575 tot 1581* verschijnen. Hierin reconstrueerde hij uit tot dan toe verwaarloosde bronnen, de kwartaalstaten voor de accijnsvrijdom, het studentenbestand tot 1581 en verschafte hij veel informatie over studenten die in het Album studiosorum van 1875 niet te vinden is.

Het laatste werk dat Witkam ondernam was *De financiën van de Leidse universiteit in de 16de eeuw*. Hierin beschreef hij tot in de fijnste details, hoe het voor de universiteit benodigde geld bijeengebracht werd en waaraan het werd uitgegeven. Het werk verscheen in vijf deeltjes vanaf 1979, het laatste in november 1982. Met nog drie of vier deeltjes hoopte Witkam het werk te voltooien, maar met het zesde was hij nauwelijks begonnen toen de dood hem overviel.

De *Financiën* is geen bronnenpublicatie, maar een verhaal. "Ik vertel alleen wat ik vind", placht Witkam te zeggen. Inderdaad meldt hij een menigte feiten en bijzonderheden, en verschaft hij volledig inzicht in de financiering van de vroege universiteit. Maar door zijn formuleringen en door zijn selectie en presentatie van gegevens laat hij hier meer dan elders zijn oordeel blijken over bestuurders en personeel van "de school", zoals hij de universiteit steevast noemde, en over de school zelf. Dat oordeel was vernietigend. Volgens Witkam was de universiteit overhaast opgericht, zonder dat er inzicht bestond in de financiële mogelijkheden en consequenties. De Staten van Holland en Leiden wisten financieel niet wat ze deden. Erger nog: de kerk tot opbouwning waarvan de universiteit was opgericht, was volgens Witkam heretisch (p. 312). De opstand tegen Spanje was het drijven van een heersende minderheid; Witkam kon hem moeilijk als gerechtvaardigd beschouwen. De privileges krachtens welke de school functioneerde, b.v. het recht tot uitoefenen van een rechtspraak onder lid-